

their clients (e-clients) disregarding their physical presence, is analyzed. It is being proven that in the future the success of the state will be much less dependent on its territory and material resources (a tendency toward virtualization). It is argued that virtualization of state radically changes the order of interaction between state and its citizens, as well as business corporations and other states, simultaneously transferring the activity of its officials and delivery of its services into the world of Internet.

Keywords: virtual (digital) state, virtual (electronic) citizenship, e-resident, cyberstate, ID-card.

УДК 32+316.77.2.2

Лікарчук Н. В.

БАЗОВІ СЕМІОТИЧНІ МОДЕЛІ КОМУНІКАЦІЇ

В статті розглядаються базові семіотичні моделі комунікації, які пов'язані з іменами відомих науковців у цій галузі знань, це Р. Якобсон, Ю. Лотман, Р. Барт й У. Еко. Семіотичні моделі комунікації, в основному, побудовані на використанні знаків та знакових систем. Саме знаки отримують своє значення через систематичні відмінності й контрасти, які регулює лінгвістичний код або код знакової системи, а також через цінності, якими керують правила культури і знакові системи.

Ключові слова: політичні комунікації, моделі комунікації, знаки, символи, коди, лексикоди, візуальна комунікація.

Людина соціальна істота й не може обходитись без взаємодії з іншими людьми, тому потреба в комунікації є важливою умовою її існування. У добу розвинутих інформаційних технологій і витвореного ними певного типу суспільства розширюються можливості комунікації – вона стає різноплановою й багатовимірною. На фоні інтенсивних досліджень інформаційно-комунікативних процесів, в сучасному суспільстві зростає значимість політичної комунікації, оскільки в умовах демократичного соціального устрою питання влади відкрито обговорюються, й рішення цілого ряду політичних проблем залежить від того, наскільки адекватно ці проблеми будуть інтерпретовані в суспільстві.

Велика кількість проблем розкриваються крізь призму лінгвістики тексту та політичного дискурсу, що дає змогу піднімати питання в політичній думці з позицій знакових відносин, тобто на основі використання семіотичного підходу. Семіотичний підхід у своїй основі спирається на розуміння комунікації як взаємодії, опосередкованої знаками, знаковими системами, мовами та кодами. Теоретичним фундаментом семіотичного підходу виступає семіотика – комплекс наукових теорій, що досліджують природу, функції знаків, властивості знакових систем і знакову діяльність людини.

Знак визначається як певний емпіричний матеріальний об'єкт, який сприймається на чуттєвому рівні й виступає у процесі спілкування та мислення людини представником якогось іншого об'єкта. Знак представляє не тільки об'єкт (предмет, процес, явище, подію), але й окремі властивості об'єктів й відношення між ними. Крім того, знак необхідний для придбання, зберігання, перетворення і передачі повідомлень, або ж елементів повідомлень різного роду.

Питаннями, які пов'язані з дослідженням моделей комунікації та знакових систем слід назвати праці всесвітньо відомих зарубіжних дослідників, таких як: Т. Ньюкомба, Б. Уестлі, М. Маклін, М. Дефлюєр, Д. Бердо, Г. Малецке Р. Якобсон, Ю. Лотман, Р. Барт, Ж. Лакана, У. Еко, А. Тарський, К. Айдукевич, С. Жулкевський та інші.

Серед українських дослідників слід назвати праці: М. Василюка, І. Вихованця, К. Городенської, В. Кашкіна, Г. Почепцова, Ф. Шаркова.

Мета дослідження полягає в аналізі базових семіотичних (знакових) моделей комунікації.

Моделі комунікації – це теоретичні уявлення, які відтворюють структуру та функції об'єкта.

Комунікативна теорія в своїх моделях орієнтується на ту роль, яку відіграє комунікація в суспільстві.

З моменту виникнення комунікаційні моделі постійно вдосконалюються, до основних елементів комунікації додаються основні складові, які підкріплюються практикою. Більшість комунікативних моделей було розроблено в ХХ столітті. Сучасні теорії комунікації, як створили нові, так і ускладнили «старі» моделі.

Сьогодні дослідники визначають декілька десятків моделей комунікації, але ми розглянемо базові, які найбільше пов'язані з семіотичною складовою. Слід назвати провідні семіотичні школи комунікації, які мають певні традиції й напрацювання. Найбільш відома це американська школа, що представлена такими дослідниками як Ч. Пірс та Ч. Моріс, яка розвивалася під впливом праць Р. Якобсона, а пізніше представила нові праці в галузі лінгвістики.

Цікавою є школа та її моделі, які досліджуються у французькими науковцями й, безпосередньо пов'язані з такими іменами як Леві-Стросс та Е. Бенвеніста.

Крім того, під впливом методології «неососсюріанства», а також під впливом праць російських формалістів, склалися праці досить відомих науковців, таких як Р. Барт та А. Греймас.

Слід окремо виділити польську семіотичну школу комунікації, яка спирається на традиції польської логічної школи, що пов'язана з такими іменами як А. Тарський та К. Айдукевич, й представлена працями Т. Котарбінського, С. Жулкевського та М. Майєнова.

Заслуговує на увагу й чеська школа комунікації, яка пов'язана з традиціями Празького лінгвістичного гуртка й іменами С. Карцевського, В. Скалічка, Я. Мукаржовського.

Активно сьогодні розвивається італійська семіотична школа, яка пов'язана з іменем відомого вченого, романіста Умберто Еко.

В основному, семіотичні моделі комунікації побудовані на використанні візуальних або іконічних знаків, хоча часто на фоні використання цих «повідомлень без кодів» для наведення останніх штрихів використовуються і вербальні знаки. Тому спочатку ми читаємо зображення, а потім вже доповнюємо картину світосприйняття читанням текстів.

Найвідомішою є модель Р. Якобсона, який описав її як «модель мовної комунікації» у вигляді шести факторів, й хоча ці фактори є досить відомими, ми згадає їх. Кожному з цих факторів відповідає певна функція мови:

- емотивна, яка пов'язана з адресантом, який передає своє експресивне ставлення до певної події чи явища на рівні інтонацій, які однозначно зчитуються аудиторією;
- конотативна функція, яка відображає орієнтацію на адресанта і висловлює безпосередній вплив на співрозмовника;
- фактична, яка спрямована на підтримку не інформації, а контакту;
- метамова, що пов'язана з певним кодом, який дає можливість дізнатися про значення слова за допомогою метафор;
- поетична функція, яка переважно орієнтується на форму, ніж на зміст повідомлення;
- реферативна (когнітивна), яка акцентує увагу на контексті і посиляється на об'єкт, про який йдеться у повідомленні [6, с. 182].

Всі ці функції наповнені комунікативним актом, але при відправленні повідомлень одна з них стає титульною й тоді ми починаємо розрізняти сам текст, віднісши будь-якого текстового жанру.

Р. Якобсон вважав, що для візуальних знаків найважливішим є просторовий вимір, а для слухових – часовий. На думку автора, найсуттєвішими ознаками знака є:

- матеріальність (чуттєве сприйняття);

- знак завжди позначає щось, що перебуває поза ним (об'єкт позначений знаком – денотат та референт – той, що зіставляє);
- знак має умовний характер, тобто не пов'язаний з позначеним предметом природним або причинним зв'язком;
- знак інформативний, тобто здатний нести будь-яку інформацію і використовується з комунікативною метою;
- знак характеризується системністю, адже він отримує своє значення лише за умови входження до певної знакової системи;
- складається з плану вираження та плану змісту;
- знак завжди асиметричний, тобто має здатність передавати різні значення.

Крім того, всі знаки мають загальні риси, а різниця - в перевазі однієї характерної риси над іншою.

Символічний компонент в іконічних (візуальних) знаках може тлумачитися по-різному. Наприклад, якщо на полотні одна людина зображена більшою за інших, то можливі три варіанти:

- по-перше, вона має дійсно більші фізичні показники;
- по-друге, перебуває ближче до глядача;
- по-третє, відіграє важливу роль в сюжеті картини.

Наступною є **модель Юрія Лотмана**, професора Тартуського університету, що в Естонії. Зокрема, Ю. Лотман критикував модель Р. Якобсона, оскільки, на його думку, вона не дозволяла під час передачі повідомлень виникати чомусь новому.

Крім того, Ю. Лотман критикував Р. Якобсона за підміну поняття «мова» та поняття «код». На його думку, код не має історії, саме тому можна зображати адресанта і адресата як таких, що мають цілком ідентичні коди і зовсім не мають пам'яті. Тому Ю. Лотман вважав, що «мова це код плюс його історія» [4, с. 198]. Саме тому й цікавим є діалог, що дає можливість передавати те, що не перераховується в кодах, не перекладається при перекладі. Переклад створює нові повідомлення. Тому такого великого значення надає Ю. Лотман художньому тексту: такий текст цікавий своєю непередбаченістю.

На його думку, для здійснення процесу комунікації необхідна умова, яка полягає в нееквівалентності адресантів, тобто того, хто говорить і хто слухає. А сам процес комунікації розглядається ним як переклад тексту з мови мого «Я» на мову твого «Ти». Такий переклад, вважав Ю. Лотман, побудований на невідповідності кодів обох комунікацій, які створюють множини, що перетинаються [4, с. 203].

Крім того, науковець виокремив дві комунікативні моделі: «Я-ВІН» та «Я-Я». У першій моделі він наголошує на активному і пасивному видах споживання інформації, у другому випадку модель визначається ним як автокомунікація, коли повідомлення набуває нового змісту, тобто перекодовується за новим кодом. Передача повідомлення самому собі, на думку автора, виглядає як перебудова особистості.

Особливе значення Ю. Лотман надавав візуальній комунікації. На шляху до неї він виокремив етап первинного кодування. Науковець розглядав культуру як генератор кодів. Всі явища культури є своєрідними комунікативними механізмами, тобто різними мовами. Її культури побудованої на одному коді, в принципі не повинно бути, оскільки остання зацікавлена у наявності великої кількості таких кодів [4, с. 209].

У цьому плані важливою є також роль природної мови та лінгвістичного механізму кодування: і первинної (мова), і вторинної (література, театр, кіно) моделюючих систем як об'єктів семіотики.

Надзвичайно великого значення Ю. Лотман надавав лінгвістичному інструментарію й розробив основи комунікативного аналізу через аналіз культури як специфічного, комунікативного механізму передачі інформації.

Серед моделей, які заслуговують на увагу є модель знака, яка тісно пов'язана з іменами Р. Якобсона та Ю. Лотмана, й корелюється з такими поняттями як «мова» чи «код», для яких істотним елементом є знак.

Знак це основний фізичний засіб значення в мові – будь-який «звуковий образ», який ми можемо бачити або чути; зазвичай він стосується конкретного об'єкта чи аспекту реальності, про який ми хочемо комунікувати (тобто мова йде про роль референта) [5, с. 109]. У людському спілкуванні ми використовуємо знаки, щоб передавати значення про об'єкти зі світу нашого досвіду іншим людям, які тлумачать наші знаки завдяки знанню мови або знакової системи, якою ми скористалися (наприклад невербальна комунікація).

Згідно з де Соссюром, процес сигніфікації здійснюють два елементи знака. Він назвав фізичний елемент (слово, образ, звук) означником, а ментальне поняття, яке викликає фізичний знак будь-якого мовного коду означеником. Як правило, у західних мовних системах зв'язок між фізичним означником (словом) і референтом досить непевний, але зв'язок між означником і означеником (значення і поняття, яке воно передає) – визначають правила культури та його має вивчати окрема «інтерпретативна спільнота». Зазначимо, що будь-хто може створити сенс/враження, може стати знаком – й ці враження не обов'язково можуть збігатися із сенсом від «означуваної речі». Важливою є «знакова система» або «референційна система», яка керує усім процесом сигніфікації і пов'язує його в одне ціле [5, с. 387].

Окремі знаки отримують своє значення через систематичні відмінності, контрасти і вибори, які регулює лінгвістичний код знакової системи, а також через цінності, якими керують правила культури і знакової системи. Адже семіологія вивчає природу знакових систем, яка виходить за межі граматичних і синтаксичних правил, і регулює складні, приховані та культурно залежні значення тексту.

Крім того, знак це поєднання в одній одиниці елементів змісту і форми. Для того, щоб передати населенню інформаційне повідомлення, можна використовувати інформаційно насичену форму. Тобто, передаючи форму, одночасно можна передати і зміст.

Саме Ф. де Соссюр першим звернув увагу на знакову сутність мови. Науковець виокремив дві основні риси знака:

перша риса акцентує увагу на тому, що зв'язок між формою і змістом має умовний характер;

друга риса – форма знака вибудовується лінійно, тобто звуки, слова вимовляються послідовно, а не одночасно [7, с. 213].

На думку Ф. де Соссюра, такий тип мовлення пов'язаний з біологічними особливостями нашого звукового апарату.

Зазначимо, що погляди Ф. де Соссюра неодноразово критикувалися науковцями. Зокрема, американський дослідник Чарльз Пірс, на відміну від мовознавчого підходу Ф. де Соссюра, логіку вважав іншою назвою для семіотики, розуміючи під нею формальне вивчення знаків. Саме Ч. Пірс взяв до уваги людський фактор – інтерпретанта й запропонував розглядати знакові відношення у вигляді трикутника з вершинами: «знак», «об'єкт» та «інтерпретант». Знак за Ч. Пірсом це заміник об'єкта, але не тільки в одному аспекті, а за всіма параметрами.

Актуальною у вивченні процесів комунікації є модель Р. Барта, яка отримала назву міфологічної.

Описуючи сучасні «міфи» Р. Барт з технічної точки зору визначає їх як сукупність конотативних означеників, які утворюють матеріальний рівень дискурсу [1, с. 208]. У функціональному ж відношенні призначення міфу є двояким: з одного боку він направлений на деформацію реальності, мета якої створення такого образу дійсності, який співпадав би з цінностями очікуваної носіями міфологічної свідомості, з другого боку – міф надзвичайно «стурбований» приховуванням власної ідеології, оскільки будь-яка ідеологія хоче, щоб її сприймали не як одну із можливих точок зору, а як єдине її відображення, тобто як щось природне. Міф хоче виглядати не як «продукт культури», а як «явище природи», він не приховує свого конотативного значення, він його «натуралізує» і тому не випадково паразитує на ідеологічно нейтральних знаках природної мови. Міф не можливо «вбити» (він

відроджується), але від його влади можна звільнитися, пояснивши його, тобто аналітично зруйнувавши його знаки.

Крім того, Р. Барт зазначав, що всі матеріальні носії логічного повідомлення, хоч якими різними були б, як тільки вони стають частиною міфу, зводяться до функції «позначуваності». Крім того, всі вони є лише вихідним матеріалом для побудови міфу, а їх єдність базується на тому, що всім їм надається статус мовних засобів [1, с. 209].

Отже, система комунікації «форма-зміст», починає функціонувати як форма для нового міфологічного змісту. Р. Барт вбачає у міфові дві семіологічні системи:

- перша – це мова, яку автор називає мовою-об'єктом;
- друга, це безпосередньо, сам міф як метафора [1, с. 229].

Отже, Р. Барт аналізував міф як тип комунікації, базуючись на семіотичному інструменті. Цікавою є теорія декількох кодів, якими регулюється оповідь. Ця теорія є актуальною саме для політичної комунікації при написанні виступів та промов політичних лідерів.

Цікавою є модель, яку запропонував італійський семіотик й письменник Умберто Еко, який високо оцінив роль візуальної комунікації й значно меншу роль відвів лінгвістиці в семіотичному аналізі.

На думку У. Еко, іконічний (візуальний) знак (знак-копія), який схожий на зображення предмета, не повністю передає всі характерні риси предмету. Так візуальному знаку мають бути властиві такі типи характеристик як: оптичні (видимі), онтологічні (уявні) та умовні [2, с. 218].

В комунікації використовують не окремі знаки, а їх поєднання. Таке об'єднання знаків в систему ґрунтується на декількох критеріях: спільності функцій, схожості форм та подібності структур. Саме знакова система складається з набору елементарних знаків, відносин між ними, правил їх комбінування та правил функціонування.

Знаки-копії об'єднуються за принципом схожості, подібності предмета і його позначення.

Розглядав У. Еко й архітектурну комунікацію, де знаки мають функціональне значення [3, с. 204]. Онтологічні (уявні) та умовні характеристики візуальних та архітектурних знаків залежать від іконічних кодів свого часу. Звідси й особливості моделі комунікації У. Еко. Особливість цієї моделі полягає в тому, що в ній присутні лексикоди (вторинні коди), які несуть додаткове інформаційне навантаження.

Крім того, на думку У. Еко, реклама, пропаганда, паблік рілейшнз функціонують в рамках патерналістської педагогіки. В свою чергу, патерналістська педагогіка не передбачає активності суб'єкта й нав'язує йому вже готові програми, які відповідають його бажанням. В даному випадку ми говоримо про надмірне насичення повідомленнями, які багаторазово трактуються через ЗМК: акцентується увага на тому, що основним принципом масової комунікації і масової культури є продукування в термінах кодів повідомлень від еліти, які сприймаються різними групами споживачів шляхом дешифрування повідомлень на основі інших кодів.

Отже, кожна з розглянутих моделей відрізняється одна від одної складністю і відображає процес комунікації в певному аспекті. З іншого боку жодна із зазначених моделей комунікації не є повним відображенням процесу комунікації, але об'єднує їх розуміння комунікації як взаємодії, яка опосередкована знаками, знаковими системами, мовами й кодами.

Використана література:

1. Барт Р. Мифология [Текст] / Р. Барт [пер., вступ ст. и коммент. Н. С. Зенкина]. — М.: Изд-во им. Сабашниковых, 1996. — 546 с.
2. Еко Умберто Отсутствующая структура. Введение в семіологію [Текст] / У. Еко. — ТОО ТК «Петрополис», 1998. — 432 с.

3. Еко У. Семиология визуальных сообщений. Семиология архитектуры [Текст] / У. Еко // Отсутствующая структура. — СПб.: «Петрополис», 1998. — 203-258
4. Лотман Ю. До побудови теорії взаємодії культур (сеmiotичний аспект) [Текст] / Ю. Лотман // Сучасна літературна компаративістика: стратегії і методи. — К.: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2009. — С.195-211
5. Мак-Квейл Д. Теорія масової комунікації [Текст] / Д. Мак-Квейл [переклади з англійської О. Возьна, Г. Шашків]. — Львів: Літопис, 2010. — 538 с.
6. Семиотика [Текст] : Антологія / Сост. Ю. С. Степанов; Изд. 2-е, испр. и доп. — М., 2001. — 702 с.
7. Сосюр Ф. Загальний курс лінгвістики [Текст] /Ф. де Сосюр. — К. : Основи, 1998. — 320 с.

Ликарчук Н. В. Базовые семиотической модели коммуникации

В статье рассматриваются базовые семиотические модели коммуникации, связанные с именами известных ученых в этой области знаний, это Р. Якобсон, Ю. Лотман, Р. Барт и У. Эко. Семиотические модели коммуникации, в основном, построены на использовании знаков и знаковых систем. Именно знаки получают свое значение из-за систематических различия и контрасты, которые регулирует лингвистический код или код знаковой системы, а также из-за ценности, которыми управляют правила культуры и знаковые системы.

Ключевые слова: политические коммуникации, модели коммуникации, знаки, символы, коды, лексиконы, визуальная коммуникация.

Likarchuk N. Basic semiotic model of communication

The article covers the basic semiotic model of communication that are associated with the names of famous scientists in the field of knowledge, it R. Jakobson, Y. Lotman, R. Barth and U. Eco. Semiotic model of communication is mainly based on the use of signs and sign systems. It marks get their value through systematic differences and contrasts that regulates the linguistic code or symbol system and through the values that govern the rules of culture and symbol system.

Keywords: political communication, communication models, signs, symbols, codes, lexicons, visual communication.

УДК 32.019.5

Смола Л. Є.

АСПЕКТИ НЕЛІНІЙНОЇ ВІЙНИ В КОНТЕКСТІ УКРАЇНСЬКО-РОСІЙСЬКОГО КОНФЛІКТУ НА ДОНБАСІ

В статті представлено бачення можливостей використання нових форм та методів ведення війни. Проводиться порівняльний аналіз існуючих підходів до визначення поняття нелінійної війни, розглядаються особливості використання методів нелінійної війни в українсько-російському конфлікті. Актуалізується проблематика необхідності створення системи протидії цьому типу агресії, пошуку нових підходів до системи національної безпеки, з врахуванням новітніх (електронних та інтернетних) форм впливу.

Ключові слова: нелінійна війна, гібридна війна, змішана війна, критерії оцінки, непрямая участь, новітні форми впливу, результативність участі.

Анексія Криму та українсько-російський конфлікт на Донбасі актуалізували необхідність аналізу війни в сучасних умовах. Теоретик війни Клаузевіц говорив, що найважливішим в сенсі наслідків рішень, є, перш за все, визначення типу війни, який реалізується окремою країною. Останні десятиріччя серед фахівців ведуться дискусії не